

## Додаток 1



**Войцехівський Р.О.**

*студент,*

*Вінницький державний педагогічний університет*

**ЗЕМСЬКА ПОШТА 1864-1917 РР.**

З часів Греції та Риму пошта швидко влилась в суспільне життя і стала активним посередником в обміні інформацією між людьми, тим самим значно прискоривши цей процес. Одним із символів пошти є так званий поштовий ріжок. На сьогодні він вийшов із обігу і використовується як міжнародна емблема або ж логотип організаціями які пов'язані з доставкою пошти. До нашого часу пошта пережила багато змін і трансформацій. Окрім того прослідковується тенденція зменшення ролі традиційної пошти в житті, через появу мережі Інтернет та електронної пошти, яка по своїй суті є альтернативою традиційній пошті, до якої ми звикли.

Метою статті є розгляд одного з періодів діяльності пошти в Російській імперії, зокрема земської ( друга половина XIX – початок XX ст.). Здійснено спробу дати аналіз та статистичний огляд діяльності земств, в сфері поштового забезпечення.

В історіографії, дана тема, залишається в значній мірі не розкритою. Література представлена здебільшого статтями по окремих губерніях та поштовими каталогами. З дореволюційної літератури нами опрацьовані: праця Веселовського Б. [1] у якій автор приділив небагато уваги земській пошті, втім подається цінна статистична інформація. Варто звернути увагу на каталог Чудовського Д. [4], в цій праці слід відзначити такі недоліки як, відсутність зображення земської марки та рік видання. Каталог виданий у 1888 році, а земські поштові відділення продовжували випуск марок і на початку

XX століття, окремі з них навіть до війни. Тому каталог не має повної інформації по марках. В радянський період значну роль відіграв журнал «Филателия СССР» [5], де розміщувались статті по земській пошті, таких дослідників як Кузнецов Д., Мінський М., Арлазоров М., Лучник О., Флітвуд В., Семенов Л., Гевірц Г., Рудников Ю. Журнал почав видаватись з липня 1966 року. На сучасному етапі розвитку історичної науки, продовжує зростати інтерес до земської пошти. Одним із прикладів є спеціалізований каталог Соловійова В.Ю. [3] в якому дуже детально подається опис земських марок. Також слід відзначити працю Говтваня Д.Г. [2], в якій автор намагається детально описати земську пошту в повітах Полтавської губернії.

При фінансовій напрузі, яку відчував земський бюджет, частина повітів змушена була ввести оплату за приватну кореспонденцію, державна ж усюди пересилалась безкоштовно. З розвитком земської пошти виникла необхідність випуску особливих поштових марок для зручності розрахунків за послуги.

У 1866 р. кілька повітів звернулися в Поштовий департамент з клопотанням про дозвіл ввести в обіг свої земські марки. Перші спроби були забраковані урядом. Єдиним мотивом заборони було те, що «вживання марок взагалі дозволено виключно для кореспонденції, котра пересилається державною поштою». Однак це не завадило в 1866 р. ввести свої марки Верхньодніпровському, Мелітопольському та Дніпровському земствам. У травні 1867 р. вперше дозвіл на їх випуск було надано Новгородському, Білозерському, Тихвинському та Херсонському, а потім і іншим земствам, але з умовою, щоб марки не були схожі із загальнодержавними. У 1867 р. марки були введені в семи повітах, в наступному – ще в 14, а в 1869 р. знаки поштової оплати ходили уже в 30 повітах.

Незважаючи на численні перешкоди, земська пошта продовжувала розвиватися. Більш того, деякі земські збори приймали рішення і навіть здійснювали об'єднання сусідніх прикордонних повітів, вважаючи це зручним і вигідним для земств. Якраз у цьому поштове відомство вбачало пряму конкуренцію державній пошті і поставилося до ініціативи земств особливо підозріло і вороже. Своє ставлення до схожих об'єднань, поштовий департамент, висловив спеціальним циркуляром від 25 лютого 1869 р., заборонивши об'єднання земських пошт прикордонних повітів.

19 вересня 1869 р. було опубліковано положення комітету міністрів, за яким з 1 січня 1870 р. вся кореспонденція земських установ, що пересилалась державною поштою, до цього безкоштовно, обкладалася ваговим і страховим збором нарівні з приватною. Клопотання земських зборів про скасування «положення» залишилось без уваги.

Циркуляром № 12725 від 3 вересня 1870 р. робота земської пошти дозволялась виключно в межах свого повіту, без права пересилання кореспонденції земськими засобами з одного повіту в інший, навіть сусідній. Рух земської пошти обмежувався дорогами, де не проходила державна пошта, їх дозволялося лише перетинати. Суворо заборонялось об'єднання пошт сусідніх повітів. Земські поштарі мали власні символи, використовувати ж символіку державної пошти – поштові ріжки – на своїх сумках їм заборонялось.

Земській пошті дозволялось мати свої поштові марки за умови, що вони будуть відрізнятися від марок держпошти.

Після 1870 р. земська пошта офіційно була визнана необхідним допоміжним органом держпошти, фактично її продовженням, доставляючи кореспонденцію вглиб повітів. Обидві поштові установи змогли працювати спільно та не конкуруючи один з одним. Причому, земства розглядали свою роботу як обов'язок, виходячи з інтересів виборців, а не як джерело доходу.

У наступні роки земська пошта успішно розвивалась і настільки добре себе зарекомендувала, що при виданні 12 червня 1890 р. нового земського положення, в нього було введено спеціальну постанову про надання земським установам функцій по влаштуванню і утриманню земської пошти.

До 1901 р. земська пошта існувала в 243 повітах, з 359, в європейській частині Росії, що склало 2/3 від їх загальної кількості. Сфера поштових послуг значно розширювалась. У своїй праці Б. Веселовський подає інформацію про кількість асигнувань земством в розвиток пошти. Станом на 1901 р. від 3 тисяч рублів на пошту виділяли повіти: Кадниковський, Нижньодівицький, Глазовський, Казанський, Суджанський, Ливенський, Осинський, Солікамський, Чердинський, Бугурусланський, Кирсановський, Стерлітамакський, Сумський, Тираспольський. Повіти: Устьсисольський, Золотоніський, Шадринський, Пермський, Лебединський виділяли близько 4 тисяч рублів. Найбільше асигнувань робили повіти: Олександрівський 9 тисяч р., Єкатеринбургський – 12 тисяч, Волчанський повіт 14 тисяч рублів. Найбільше уваги поштовій справі приділяли земства східних губерній: Пермське, Самарське, Вятське, Казанське, Уфимське, а також: Харківське, Полтавське, Курське, Тамбовське та Катеринославське (1, ст. 685-686). І хоча в подальшому державна пошта відкривала свої відділення у великих селах, у багатьох повітах єдиною сполучною ланкою як і раніше залишалася тільки земська пошта.

Найголовнішим в організації земської пошти було одностайне прагнення забезпечити пересилання кореспонденції як всередині повітів, так і її доставку з повіту на держпошту і назад. Причому, в більшості повітів земська пошта обслуговувала населення безкоштовно. У ряді земств населення розраховувалось за поштові послуги готівкою і не витрачались кошти на друкування марок. Однак багато земських управи для зручності розрахунку за приватну кореспонденцію вводили власні знаки поштової оплати. Філателістичні каталоги зареєстрували 164 повіти, де були видані ті чи інші з них: марки, штемпельні конверти, марковані бандеролі та відкриті листи.

Наймініатюрнішою російської маркою є перша марка Тамбовського земства, видана в 1870 р. розміром 11x14 мм. Вона до того ж є рідкісною: в світі збереглося не більше чотирьох її примірників.

На більшій частині земських марок зображувалися старовинні герби російських повітів і губерній, з них можна зробити велику геральдичну колекцію.

Ряд земств видавав марки з оригінальними малюнками. Полтавське земство в 1909 р. присвятило серію марок 200-річчя Полтавської битви.

Краснинський повіт Смоленської губернії в 1912 р. відзначив 100-річчя Вітчизняної війни 1812 р. випуском марок, відроджуючи на малюнках епізоди вигнання Наполеона з Росії. Задонський і Котельничський повіти випускали марки з купонами. Загально по Російській імперії було випущено близько 1533 типи марок, з них 537 типів в українських губерніях, тобто одна третя від загалу. Що свідчить про активну участь українського земства в поштовому житті суспільства. Втім не варто ставитись однобічно, траплялись випадки спекуляції марками та ціновою політикою, зокрема, Говтвань наводить такий приклад в Полтавській губернії, під керівництвом П.П. Ганько [2, ст. 12-14]. Земські марки ходили тільки всередині свого повіту. Щоб переслати лист в інше місто, поруч з земською наклеювалася марка держпошти.

Збережені в земських колекціях листи дозволяють скласти чітку картину верств населення, котрі користувались земською поштою. Перш за все, це були селяни, які подавали скарги і прохання або переписка з близькими, йшли на заробітки. Активно використовувалася земська пошта сільською інтелігенцією для доставки в повіт періодичних видань, книг і агрономічних товарів, виписаних з губернських міст і столиць.

Отже, внесок земства в розвиток пошти на теренах повітів та губерній Російської імперії мав позитивні зрушення для суспільства. По-перше це був вияв здорової конкуренції, намагання перебрати частину обов'язків із держави, подолати урядову монополію. По-друге, полегшення доставки кореспонденції в віддалені райони губерній. По-третє розвиток філателістичної справи. Втім протидія з боку уряду і недостатність фінансування не змогли в повній мірі розвинути цю сферу.

### Список використаних джерел:

1. Веселовский Б.Б. История земства за 40 лет. Т.2 / Б.Б. Веселовский в 4-х тт. – Санкт-Петербург: издательство О.Н. Поповой, 1919. – 703 с.
2. Большой каталог земских почт России: Полтавская губерния / Редакционная коллегия Д.Г. Говтвань, И.М. Горский, В.П. Гродецкий, Ю.Е. Гуревич, П.Б. Трусов – М.: ЭЛЕКС–КМ, 2009. – 328с.: ил.
3. Почтовые марки России и СССР (1857-1991 г.г.). Специализированный каталог. Том 1 (Россия, Земство, ...). Составитель и редактор – В.Ю. Соловьев. 2006/7. М.: ИздАТ, 2006 – 256с. – с илл.
4. Чудовский Д. Описание русских земских почтовых марок, конвертов, бандеролей / Д. Чудовский – Киев: 1888. – 155 с.
5. Публичная библиотека [Електронний ресурс]: [http://www.library.ukma.edu.ua/?id=214]. – Електронні данні. – Москва: Союзпечать, 1966-1993. – Режим доступу: [http://publ.lib.ru/ARCHIVES/F/%27%27Filateliya\\_SSSR%27%27/\\_%27%27Filateliya\\_SSSR%27%27.html](http://publ.lib.ru/ARCHIVES/F/%27%27Filateliya_SSSR%27%27/_%27%27Filateliya_SSSR%27%27.html) (дата звернення 23.09.17) – «Филателия СССР».